

Kommentar til Helge Sandøy: *Språkstyring og språkendring i Noreg. Politikk eller kulturelt hegemoni?*

Even Hovdhaugen, Universitetet i Oslo

Gjennom snart 40 års virke som lingvist har det falt i mitt lodd å arbeide både i store språksamfunn med omfattende språkstyring og mer eller mindre klar språkpolitikk som Norge og Tyrkia og i små språksamfunn hovedsakelig i Stillehavsområdet og Nord- og Sør-Amerika. Jeg skal starte med å si litt om de siste før jeg karrer meg tilbake til Norge. Da får vi også kanskje et nytt perspektiv på bl.a. hva et truet språk er. Eventuelle paralleller og likheter overlater jeg til dere å se.

Sikaiana og Pileni er to små polynesiske språksamfunn i Salomonøyene. Språkene tales av henholdsvis om lag 400 og 1500 mennesker. Ingen av dem har noen skriftspråkstradisjon eller er skolespråk eller kirkespråk. Sikaiana er i dag et klart truet språk. Mange, kanskje alle barna snakker Solomon Islands pijin seg imellom og til sine foreldre. Sikaiana brukes bare i samtaler mellom voksne personer. Når de voksne for en tid siden begynte å bruke pijin til barna, var det helt bevisst. De har fortalt meg at de så ingen nytte for barna av å kunne sikaiana utenfor deres lille karrige atoll. For å få en bedre framtid i det moderne samfunnet måtte de dra til byene og gå på skole. Og jo bedre de er i pijin og engelsk, jo større sjanser har de til å lykkes i den moderne verden.

Med pileni er det annerledes – der er det Per Bufast-holdningen som rår. Å gå på skole og alt slikt ser de fleste unge på som tull. De skal bo på sine øyer, fiske og stifte familie der og dø der. Hva bruk har de da av det meste av skolelærdommen. Riktignok sniker den andre verden seg inn i form av påhengsmotorer og andre ting som krever både penger og evne til å lese kontrakter og bruksanvisninger på engelsk. Men stort sett gjelder dette bare noen av guttene.

Så bevaring av språk har mye å gjøre med holdninger hos dem som snakker språket. Dersom de ikke vil bevare det, er det små muligheter for språkmisjonærer å gjøre noe. Retten til å skifte språk er en del av elementære språklige menneskerettigheter og et svært vanlig fenomen i menneskenes historie. Vi har eksempler på folk som har skiftet språk 3 ganger i løpet av hundre år ... Og så vidt vi vet, har de ikke tatt skade på sin sjel av denne hyppige språkskiftingen.

Pileni med sine 1500 talende er foreløpig ikke noe truet språk. Det er til og med en viss språkdyrking. De er svært glad over at jeg har utgitt en bok med muntlige tekster på språket deres, de vil gjerne ha en lærebok i å skrive og lese språket sitt og en ordbok. Og ortografien jeg har laget, synes de også med noen små endringer er fin.

Hvorfor denne forskjell i holdning? For sikaianerne er det ikke så viktig å flagge sin identitet hele tiden, og å være noe spesielt. De er mer salomonøyinnbyggere og mindre sikaianere. Men de kom fra en avsides atoll hvor de ikke hadde noen naboer å markere seg overfor.

Pilenifolk bor på flere småøyer, og fra en av dem er det 400 meter over til et annet folk, äiwoene, og ved lavvann kan du vasse over. Men pileni er like forskjellig fra äiwo som norsk

fra japansk. Og på tross av at disse to språk og folkeslag har bodd så nær hverandre i minst 500 år – antakelig mye lenger – og på tross av at de har handlet sammen og kjøpt koner av hverandre, så er deres kulturer totalt forskjellige. Igjen er sammenligningen Norge og Japan passende. Og giftes en pilenijente bort til en äiwo, ja, så snakker hun fra da av äiwo. Du snakker ganske enkelt språket der du bor.

Når jeg traff gamle koner fra Pileni hos äiwoene og snakket til dem på deres morsmål, ble de forvirret, flau, stotret usikre fram noen ord på sitt noe rustne morsmål, men etter en stund livnet de til, og jeg tror at de syntes dette var riktig koselig. Men mennene deres syntes ikke dette var morsomt.

Når pileni-språket står så sterkt – og enda mer äiwo med sine 3500 talere – er det fordi at språket i disse to samfunn er den viktigste og helt fundamentale markering av identitet og tilhørighet. Du er en sikaianer fordi du eller dine fedre eller bestefedre kommer fra Sikaiana, men du er en pileni fordi du snakker pileni, og snakker du pileni, er du en pileni. Jeg, som snakket pileni og samtidig kunne litt äiwo, var en merkelig hybrid, noe som passet bra med min avvikende hvite hud.

Nå skal jeg raskt komme meg hjem, og eventuelle paralleller mellom språksituasjonen på en liten flik av Salomonøyene – det er ca. 85 språk i et land med under 400 000 innbyggere – og våre hjemlige forhold overlater jeg til dere å trekke.

I de siste 50 årene – om lag tida fra danningen av Norsk språknemnd og fram til nedleggingen av Norsk språkråd – har det skjedd to svært viktige ting som angår språkpolitikk, språkholdninger, språkrøkt og språknormer i Norge:

a den elektroniske informasjonsteknologiens eksplosive vekst og inntrenging i hverdagen til oss alle

b Norges overgang fra å være – med unntak av de nordligste fylker – et enspråklig og enkulturelt land til å bli et flerspråklig og flerkulturelt samfunn.

Dette er lite eller i det hele tatt ikke reflektert i høringsbrevet, som jeg opplever som et dokument fullt av honnørord og honnørmeneringer uten å ta opp de mange betydelige problem som ligger i alle forsøk på språkstyring – mange av dem godt eksemplifisert i Helge Sandøys utmerkete innledning.

La meg illustrere dette litt nærmere.

Ortografisk normering har til nå formelt blitt gjort av Norsk språkråd, men i realiteten, som Sandøy påpeker, ofte av avis- og forlagsansatte og iverksatt av primært skolelærere og igjen avis- og forlagsfolk, for ikke å glemme korrekturleserne. Før kunne en betydelig grad av den skriftlige produksjon i kongeriket faktisk kontrolleres av normatører. Men i dag har bl.a. personlige hjemmesider, e-post og SMS innført et anarki som fungerer svært godt, og som et realistisk språknormeringsorgan bør holde seg langt unna. Hva den elektroniske hverdagen viser, er at en fri språkutvikling både fungerer og faktisk ikke alltid styres av en kulturell eller politisk maktelite.

Vi er blitt et mye mer flerspråklig samfunn. Vi har fått mange nye minoritetsspråk i tillegg til de få vi hadde før. De fleste av dem har store språk å støtte seg på (albansk, arabisk, bosnisk-kroatisk-serbisk, finsk, tyrkisk osv.) i andre land, men ofte vil språksamfunnet i Norge utvikle

sine egne varianter av sine morsmål – tyrkisk i Norge er ikke helt lik noen variant av tyrkisk i Tyrkia, men er kanskje kimen til en norsk dialekt av tyrkisk. På samme måte vil det i norsken til innvandrere være særtrekk som ikke bare kan tenkes å konstituere nye varianter av norsk, men også kan komme til å påvirke et bredere spektrum av det norske språksamfunn. Det er for meg uforståelig og nesten utenkelig at man i året 2004 kan tenke seg å opprette et offentlig nasjonalt organ i Norge som bare konsentrerer seg om etnisk norsk språk.

Et språkorgan kan være et normeringsorgan og/eller et kompetanseorgan. Under normeringsorgan ligger vel i tillegg til ortografisk normering også rådgivingsoppgaver (hva er riktig språk, hva er godt språk). Jeg er, i motsetning til Sandøy, i stor tvil om det er behov for et språknormerende organ, og om det gjør mer godt enn vondt. De negative sidene ved et slikt organ har Sandøy gjort godt rede for. Jeg har mer tiltro til usus enn han har – spesielt i vår elektroniske tid tror jeg de private språksensorer har et dårlig marked.

Hva så med et kompetanseorgan for norsk språk, et organ som kan gi enkeltpersoner, organisasjoner og myndigheter råd og informasjon om norsk språk enten det nå er om stedsnavn, etymologier, dialekter, stil, holdninger eller språkpolitikk. Folks interesse for språk er stor i dette landet – antakelig større enn i mange andre land og antakelig på grunn av våre offentlige og private diskusjoner om våre ulike skriftspråksnormer. Dette er et argument for å ha et sted å henvende seg med slike spørsmål. Og i noen tilfeller vil også offentlige myndigheter ha behov for faglige råd i språkspørsmål. Men har vi ikke en rekke rimelig store universitetsinstitutter for norsk og nordisk språkvitenskap i dette landet, og kunne ikke de gjøre jobben? Er det sikkert at et nytt organ med uklare arbeidsoppgaver og uklar målsetting er nødvendig, er verdt bryet og pengene, og at det vil gjøre tingene bedre?

Jeg er usikker, men jeg ser at et sentralt nasjonalt organ kan være funksjonelt i noen tilfeller og ikke minst når det gjelder å sørge for en norsk fagterminologi. Jeg er i tvil om det finnes noen smertegrense for hvor mange innlånte ord et språk kan ha, men dersom man av nasjonale identitets- og prestisjegrunner vil ha en overveiende norsk terminologi, er det antakelig den mest praktiske løsning at vi har et faglig kompetent nasjonalt organ til å gi råd og også til å ta initiativ i slike saker.

La meg slutte med å vende tilbake til Pileni og Sikaiana fordi de representerer to helt grunnleggende ulike holdninger til språk, språkdyrking og språkpolitikk. For folk på Pileni, og skulle jeg tro for Helge Sandøy og en betydelig del av den norske befolkningen, er språk en grunnleggende viktig markering av identitet, av tilhørighet til sted, klasse, gruppe osv. For folk på Sikaiana dreier språk seg om hvordan man best kommuniserer med andre. Det er ikke så viktig å flagge hvem du er for andre. Det som er viktig, er at du snakker så de andre lett forstår deg. Jeg bor i Norge, har arbeidet på Pileni, men i mitt hjerte er jeg i språkholdning sikaianer.